

DEMOKRASİ OLGUSU BAĞLAMINDA DEVLET VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ¹

STATE AND CIVIL SOCIETY RELATIONS IN THE CONTEXT OF DEMOCRACY

Öğr. Gör. Behçet KALDIK

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Pazar Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Tokat / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-8671-2575

ÖZET

Sivil toplum kavramı, modern anlamıyla yani devletin dışında, özerk, gönüllü, çoğulcu ve ekonomik çıkar elde etme amacı gütmeyen yapı olarak 1980'lerde tüm dünyada yeniden gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de de 1980'lerin ikinci yarısından sonra tartışılmaya başlanmış ve 1990'larda artan oranda önem kazanmıştır. Hem siyasi bir alan olarak devlet, hem de sivil toplum, demokrasi kavramıyla ilişkili bir biçimde ele alındığında daha anlamlı hale gelecektir. Çünkü devlet-sivil toplum ilişkisinde belirleyici faktör demokrasidir. Devletin siyasi iktidarının, demokratik eksenle hareket etmesi, sivil toplumu geliştireceği gibi; gelişen bir sivil toplum da devletin demokratik yapısını besleyecektir. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, devlet-sivil toplum ilişkisini demokrasi açısından ele almak; sivil toplum-demokrasi ve devlet-demokrasi ilişkisini karşılıklı etkileşim ekseninde ele almaktır.

Devlet-sivil toplum ilişkisinin demokratik ve hukuksal bir düzlemde işlenmesi; devletin daha şeffaf, keyfi yönetimden uzak ve çoğulcu olmasını sağlayacaktır. Sivil toplumun, devlet tarafından toplumsal kararların alınmasına katılması, devlet-sivil toplum ilişkisini güçlendirerek siyasi iktidarın meşruluğunu pekiştirecektir. Devlet-sivil toplum ilişkisinde; gerek devletten kaynaklanan, gerekse sivil toplumdaki veya siyasi kültürden kaynaklanan çeşitli sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle demokrasinin tam özümsemediği devletlerde ve demokratik bir özellik göstermeyen sivil toplum yapısında, bu sorunların daha da arttığı görülmektedir. Ancak devlet ile sivil toplumun, birbirlerine karşı oldukları ve çatıştıkları bir yapıdan ziyade, birbirleriyle etkileşim içinde oldukları ve işbirliği içerisine girdikleri bir yapıda olmaları önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Devlet, Sivil Toplum Kuruluşları, Demokrasi

ABSTRACT

The concept of civil society has come to the fore in a modern sense all over the world in the 1980s as a non-profit, autonomous, voluntary and pluralistic structure outside the state. In this context, it began to be discussed in Turkey after the second half of the 1980s and has gained importance gradually in the 1990s. Both the civil society and the state as a political space will become more meaningful when considered in a manner associated with the concept of democracy. This is because, democracy is the decisive factor in the state-civil society relations. As the political power of the state acting on the basis of democracy develops civil society, the civil society also nourishes the democratic structure of the state. Therefore, this study aims to investigate the state-civil society relations in terms of democracy as well as discussing the relationships between civil society-democracy and state-democracy on the basis of mutual interaction.

The functioning of the state-civil society relationship on a democratic and legal level will make the state more pluralistic and transparent, keeping arbitrary administration away. The involvement of civil society in the social decisions made by the state will strengthen the state-civil society relations and reinforce the legitimacy of political power in turn. It appears that there are various problems in the state-civil society relations, originating from both the state, the civil society and the political culture. Particularly, in the states where the democracy is adopted completely in the civil societies lacking a democratic characteristic, these problems seem to increase even more. Yet, it is important that the state and civil society have an interacting and cooperating structure, rather than opposing and conflicting with each other.

Keywords: Civil Society, State, Civil Society Organizations, Democracy

¹ Bu çalışmanın özeti, 9-11 Kasım 2017 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilen Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi'ne bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Sivil toplum olgusu, hem devlet için hem de halk için önem arz etmektedir. Özellikle küreselleşmenin gittikçe görünür olması ve etkinleşmesi; toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıların hızlı bir şekilde dönüşüm yaşamasına neden olmuştur. Ulus devletlerin toplumsal dokusu kültürel olarak çeşitlenmeye başlanmış, uluslararası göçlerle ülkelerin etnik yapıları farklılaşmıştır. Tüm dünyada kimlik, demokrasi, sivil toplum ve çokkültürcülük kavramları tartışılmaya başlanmıştır.

Devletlerin demokratik yapıları bu noktada önemli görünmektedir. Çünkü devletler ancak demokratik yapılarını güçlendirerek hem toplumsal katılımı esas alabilmekte, hem de ortaya çıkabilecek olası problemlerin önüne geçebilmektedir. Devletlerin demokratik yapı göstermesi, önemli fonksiyonlar yüklenen sivil toplumun gelişmesinin önünü açacaktır. Böylece devletler, katılımcı ve çoğulcu bir yapıya kavuşarak, toplumsal ve ekonomik refah alanlarının gelişmesini sağlayacaktır. Ancak devletler, kendi eliyle sivil toplumu biçimlendirmeye veya etkisi altına almaya çalıştıklarında ise demokratik yapı zarar görecektir ve sivil toplum gelişmeyecektir.

Devletin toplumla ilişkisinin son derece karmaşık olduğu söylenebilir. Fakat tarihsel olarak bu karmaşıklığı netleştirmek için sivil toplum kavramı ortaya atılmıştır. Burada sivil toplum, devletin dışındaki bir alan olarak betimlenmektedir (Sarıbay, 2008:139). Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, devlet-demokrasi, sivil toplum-demokrasi ilişkisini inceleyerek sivil toplum-devlet ilişkisini demokrasi olgusu ekseninde ele almaktır. Hem sivil toplumun demokrasi ile ilişkisi önemli olup, hem de devletin demokrasi ile ilişkisi önemlidir. Şayet bir sivil toplum kuruluşu, kendi içsel yapısında demokratik bir paradigma ekseninde hareket etmiyorsa, o sivil toplum yapısının devletin demokratik yapısına bir katkı sağlaması beklenemez. Bir devletin de demokrasiyle olan ilişkisinde, eğer devlet demokratik bir paradigma içinde hareket ediyorsa, bu durum hem sivil toplumu geliştirecektir, hem de devletin kendi demokrasisini güçlendirecektir. Dolayısıyla bu çalışmanın önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Devlet için de, sivil toplum için de 'demokrasi' kilit bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, çalışmanın temel perspektifi de demokrasi üzerinden oluşturularak, devlet-sivil toplum ilişkisi alanına literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

2. DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM KAVRAMLARINA TANIMSAL VE KURAMSAL BİR BAKIŞ

Demokrasi kavramı, Yunanca olan 'demos' (halk) ve 'kratos' (iktidar) kavramlarından oluşmuş olup, halk yönetimi anlamına gelmektedir. Yani demokrasi, toplumsal düzlemdeki yurttaşların seçtikleri temsilcileri aracılığıyla yönetimi gerçekleştirmelerini ifade etmektedir. Antik Yunan'da kent devletlerinde doğrudan demokrasi uygulanmıştır (Bayhan, 2002:1). Ancak modern dünyada uygulanan demokrasi çeşidi temsili demokrasi olup, katılımı ve çoğulculuğu esas almaktadır. Antik Yunan'dan günümüz modern dünyasına kadar devam eden insanların ortak siyasal yaşam sistemi arayışında 'demokrasi' olgusu merkezi bir öneme sahip olmuştur (Tosun, 1998:57).

Tarihsel bağlamda insanların belirli bir toprak parçası üzerinde bir yönetim gerçekleştirmeleriyle ve böylece devlet erkinin oluşmasıyla yöneten ve yönetilen ayrımı oluşmuş, devlet- toplum farkı ve ilişkisi ortaya çıkmıştır. Devlet ile toplum arasında gerçekleşen ayrım; devlete ait olan kolluk kuvvetleri, adli, idari, üretici ve kültürel yapılardan oluşan yapı ile devletin tekelinde olmayan, özel alana ait olan, gönüllü bir şekilde örgütlenen fakat kökleri toplumda olan yapı arasındaki durumu ifade etmektedir (Tosun, 1998:34). Bu bağlamda sivil toplum, devletten özerk, farklı ve gönüllü kuruluşların oluşturmuş olduğu bir yapıyı ifade etmektedir (Sarıbay, 2008:140). Her ne kadar sivil toplum alanında faaliyet gösteren tüm örgütlenmeler sivil toplum kuruluşu olarak tanımlansa da modern toplumdaki yapıyla sivil toplum kuruluşları, ekonomik çıkar gütmeyen, kamusal yarar için mücadele eden, gönüllü biçimde toplumu aydınlatma ve yönlendirme faaliyeti gösteren kuruluşlardır (Özer, 2008:91). Dolayısıyla sivil toplum kuruluşları, özerk olmak ve devletin güdümünden uzak bir alanda konumlanmak zorundadır.

Sivil toplum kurumları, toplumsal düzlemdeki sorunlara ve konulara duyarlı bir şekilde tepki göstererek kendisini aktiviteleri ile var etmektedirler. Herhangi bir amacı ve aktivitesi olmayan bir sivil toplum kuruluşundan bahsedilemez. Bu kurumların aktivitelerine bakıldığında; sosyal problemler, halk sağlığı ve eğitimi ile ilgili aktiviteler, sağlık krizlerini ortaya çıkarma, çevre sorunları, ekonomik değişkenler,

kadın - çocuk sorunları ve gelişme ile ilgili konular gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösterdikleri görülmektedir (Talas, 2011:392).

Sivil toplum kavramı, Batı düşünce tarihinde yapılan çeşitli tartışmalar ve Batı'nın sosyal yaşam deneyimlerinin bir sonucu olarak evrimleşerek günümüzdeki anlamına kavuşmuştur. Bu kavram içinde doğduğu ve geliştiği Batı'nın sosyal ve siyasal düşünce tarihinde 12. yüzyılda başlayan 18. yüzyıla kadar devam eden gelişmeler ve 18. yüzyıldan günümüze dek süregelen çeşitli tartışmalarla farklı içeriklere bürünmüştür (Tosun, 1998:7). Sivil toplum olgusunun temel düşünce yapısı, Antik Çağ'da Aristo ve Çiçero; Ortaçağ'da Hobbes, Locke, Montesquieu ve Rousseau'nun devlet-toplum ilişkisi eksenindeki tartışmalarında oluşmuştur. Batı'nın 18. yüzyılda köklü bir değişimden geçmesi bu kavramın içeriğini de etkilemiştir (Tosun, 1998:8). Bu kavramın günümüzdeki anlamını kazanmasında Hegel, Marx ve Gramsci'nin önemli etkileri olduğu görülmektedir. Yani sivil toplumun devletin dışındaki bir alan olarak ifade edilmesi 18. yüzyıldan sonra olmuştur.

Feodal sistemin çözülmesi ve burjuvazinin gelişmeye başlamasıyla 12. yüzyıldan sonra Batı Avrupa'da şehirler tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, şehir hayatını düzenleyen Roma Hukuku tekrar kullanılmıştır. Bu noktada sivil toplum kavramı, şehir adabını içermekte ve buradaki 'sivil' kavramının kökeni, şehir hayatının oluşturduğu hakları ve sorumlulukları ifade etmektedir (Bayhan, 2002:4). Ancak sivil toplum kavramının modern anlamdaki karşılığı demokratik ekseninde bir alanı ifade etmektedir. Devletin dışındaki bir alanda konuşlanan ve gönüllülüğü kapsayan sivil toplumun devletten özerk olması, fakat toplumsal çıkar için devletle etkileşimde bulunan bir yapıyı ifade etmesi önem arz etmektedir.

Tüm dünyada 1980'lerde artmaya başlayan neoliberalizm ve küreselleşmeyle birlikte, siyasal yönetimlerde demokrasi, meşruiyet ve temsil sorunu tartışmaları alevlenmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği ve Doğu bloku devletlerinin çökmesi, demokrasi ve sivil toplum olgularını ve tartışmalarını başat hale getirmiştir. Türkiye de dünyadaki bu değişimlere bağlı olarak 1980'lerde sivil toplumu tartışmaya başlamış, ancak sivil toplumun gelişmesi 1990'larda yapılan çeşitli yasal ve hukuksal düzenlemelerin de etkisiyle olmuştur. Böylece sivil toplum, yaygınlaşmaya ve etkin bir aktör haline gelmeye başlamıştır (Özer, 2008:87).

Sivil toplum ve devlet ayrımını ilk kez Hegel yapmıştır, Hegel'e göre sivil toplum, ailenin devlete ulaşmasında diyalektik bir araçtır. Çeşitli evrelerden geçerek olgunlaşan sivil toplum, pazar ekonomisine, şirketlere, sosyal sınıflara, bireylere ve devlete bağlı olmayan farklı birey, grup ve kurumların bir mozaiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, Hegel'e göre, sivil toplum özgürlüklerin teminatı olmadığı gibi bir sözleşmeyle de oluşmamaktadır. Ona göre, sivil toplum Fransız İhtilali ile oluşan modern ulus devletin bir yönünü oluşturmada, bireylerin haklarını savunan ulusal devletin siyasal ve yasal ekseninde gelişen uzmanlaşmış kuralların, kurumların ve grupların davranışlarının karmaşık bir bileşeni oluşturmaktadır (Bayhan, 2002:5). Hegel'e göre, sivil toplum bireysel çıkarların çatışma alanı olduğu için birey sadece kendi çıkarına ve amacına yönelecektir (Sarıbay, 2008:152).

Marx da sivil toplum ile devlet ayrımına gitmektedir. Ekonomik hayat, insanların bütün yaşamlarındaki hareketleri ve sosyal ilişkileri etkilemektedir. Marx'a göre, sivil toplum 18. yüzyılda burjuvazi ile gelişmeyle birlikte, sivil toplum üretici güçlerin evrimsel gelişimiyle oluşmakta ve bireyler arasındaki ekonomik ilişkilerin tümünü ifade etmektedir (Bayhan, 2002:6). 19. yüzyılda Avrupa'da Saint Simon, Proudhon ve Marx gibi aydınlar sivil toplumu incelemiştir. Onlara göre, toplum güçlendirilmeli, devlet ise toplumsal yapı tarafından sınırlandırılmalı ve kontrol edilmelidir. Marx'a göre devlet, sivil toplumdaki çatışmaları sonlandıracak ve genel çıkarları savunacak üstün bir yapıda değildir (Sarıbay, 2008:152). Marx, toplumdaki üretim biçimlerinin tüm ilişki ve işleyişi etkilediğini savunmaktadır. Dolayısıyla alt yapı, üst yapıyı belirlemekte; siyaset, din, edebiyat, felsefe ve bilgi gibi tüm üst yapılar ekonomik yapı tarafından belirlenmektedir.

Gramsci, sivil toplumu, Marx gibi alt yapıya ait bir alan olarak değil, tam tersine üst yapısal bir alan olarak görmektedir. Gramsci'ye göre, sivil toplum, toplumsal bir grubun tüm toplumsal yapı üzerinde kurmaya çalıştığı hegemonyayı ifade etmektedir. Bu hegemonya, yalnızca üretim alanında değil, kültürel ve siyasal alanlarda da etkiye sahiptir (Çaha, 1996 akt. Bayhan, 2002).

3. DEVLET-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ

Devlet ile toplum arasındaki ayrışma, devlete ait olan kolluk kuvvetleri, hukuki ve idari yapıdan oluşan alan ile devlete ait olmayan özel denetime tabi olan ve gönüllü bir şekilde örgütlenmiş ve temelleri toplumda bulunan alan arasındaki farkı ifade etmektedir (Tosun, 1998:34). Keyman'a göre, Sivil toplum-devlet ilişkisinde, toplum devletten hem ahlaki hem de siyasi olarak daha güçlü ve belirleyici olduğu sürece, demokratikleşmenin temel referanslarından biri olduğunu göstermiş olmaktadır. Bu ekseninde ayrı ve güçlü bir alan olarak sivil toplumun çok uzun bir geçmişe sahip olduğu söylenemez (Keyman, 2008).

1980'li yıllardan sonra tüm dünyada sivil toplum terimi canlanmaya başlamıştır. Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler, Latin Amerika ile Avrupa'daki bazı bölgelerde totaliter yönetimlerden demokrasiye geçiş sivil toplum kavramına önemli katkılar yapmıştır. Türkiye'de de sivil toplumun özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren önem kazanmaya başladığı söylenebilir. Türkiye'de demokratikleşme tartışmalarına paralel olarak devlet – sivil toplum ilişkisi giderek önem kazanmaya başlamıştır. 1992 yılındaki Rio Konferansından sonra gerçekleştirilen Habitat Konferansları sonuçları Türkiye'ye yansımış, 1996 yılındaki Habitat II Konferansından sonra artan Yerel Gündem 21 etkinlikleri sivil toplumu öne çıkartmıştır. 1980'den sonra demokratikleşme tartışmaları ekseninde yapılan yasal düzenlemeler, devlet- sivil toplum ilişkisi bağlamında önem kazanmıştır (Tosun, 2001: 233,234).

Günümüzde devletle sivil toplum ayrışmasından çok, iç içe geçmişliğin daha öne çıktığı görülmektedir. Yani birbirleri karşısındaki özerklik dereceleri önem kazanmaktadır (Sarıbay, 2008:155). Bu noktada, gerek devletin gerekse de sivil toplumun özerklik alanları bozulmadan karşılıklı bir etkileşimin varlığı önem kazanmaktadır. Özellikle sivil toplumun özerkliği ve devletin dışındaki bir alan olarak varlığı önemli olup, devletle özerklik alanını bozmadan ve yandaş bir tutum sergilemeden etkileşimde bulunması önem arz etmektedir. Bu etkileşimde devletin yasal düzenlemelerinin demokrasi ile bağlantısı etkili olmaktadır.

Anayasal demokratik yapılarda, devletin eylem alanı belli olduğundan her şey önceden belirlenmiştir. Fakat anayasal demokratik yapıların olmadığı veya düzgün işletilmediği devletlerde demokrasi anlayışının dışında, sivil toplumla bağdaşmayan çeşitli patronajcı-himayeci davranış ve anlayışların geliştiği görülmektedir. Dolayısıyla gerek siyasal, gerekse de bireysel rant mekanizması, sivil toplumun özerkleşmesinin ve demokratikleşmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Devlet ve toplum ilişkisi dışında sivil toplumun; mali kaynak eksikliği, eğitim sorunları, katılım yetersizliği, kendini motive edememesi, kendi aralarındaki iletişimsizlik ve toplumsal alışkanlıklar gibi çeşitli olumsuz faktörler de bulunabilmektedir (Tosun, 2001:234-235).

Bir devlete hukuk güvencesinin olması, devleti toplum karşısında duyarlı kılmakta ve devletin meşruiyetini artırmaktadır. Dolayısıyla meşruluğu artmış bir devlet toplumla yatay bir ilişki içerisine girmekte ve yurttaşlar kendileriyle ilgili kararların alınmasına katılmaktadırlar. Temel hak ve özgürlükler açısından devletin çıkarları ön planda olmamalıdır (Sarıbay, 2008:164). Birey ve toplumun beklentilerinin ve taleplerinin dikkate alınması demokrasiyi geliştirmekte ve toplumun devletle olan bağını güçlendirmektedir.

Etkin bir sivil toplum, demokratikleşme sürecine ve devlet- toplum ilişkisinde demokratik sürecin yerleşmesine katkı sağlayarak kendini göstermektedir. Türkiye'de sivil toplum, küreselleşmenin sadece ekonomik bir alanda gerçekleşmediği, toplumsal bir olgu olarak tarihsel bağlamda algılanması da gerektiği gerçeğine bağlı olarak gelişmeye başlayan 'örgütsel bir yaşam' anlayışının bir sonucu olarak var olmuştur. Demokratikleşme için gerekli bir aktör olarak görülen sivil toplum, yaygınlaşarak devlet-toplum ilişkisinde değerlendirilmiştir (Keyman, 2006 :30).

Tarihsel bağlamda Türkiye'de devlet ve sivil toplum ilişkisinin demokratikleşme sürecindeki yerine ilişkin tartışmalar iki noktada yoğunlaşmıştır. Birincisi, güçlü devlet- zayıf toplum yapısı ve ordunun buradaki belirleyiciliği; ikincisi, demokratik sivil toplumu oluşturacak koşulların varlığı ve devlet-sivil toplum ilişkisinin demokratik hale getirilmesidir (Tosun, 2001:235). Sivil toplumun 1990'larda gelişmesiyle ve sonrasındaki süreçte hâkim dizayn edici anlayış, ordunun siyasal sisteme müdahalesinden, sivil toplumun düzenlenmesine kadar hemen hemen her alanda kendini göstermiştir. Devlet kendini koruma refleksiyle, kamusal alanda demokrasinin kurumsallaşmasını sağlayacak olan

özgürlükleri sunmada yetersiz kalmıştır. Devletin dışındaki bir yapılanma olması gereken sivil toplumu devlet kendi eliyle kurmaya ve kontrol etmeye çalışmıştır. Meslek odaları ve vakıfların hareket alanı daraltılmış, meslek odaları biçimsel olarak sivil toplumun dışına çıkmıştır ve vakıfların her adımda devletten izin alması bağımsız sivil toplum olmaları önünde engel teşkil etmiştir. Devletin bu kontrolü, sivil toplumu güdümlü hale getirmiştir. Dolayısıyla, uzlaşmadan uzak, aşırı kontrol ve önlemler hem devleti ve rejimi olumsuz etkilemiş, hem de muhalefeti radikalleştirerek hatta bazen şiddete kayması durumunu da doğurmuştur (Tosun, 2001: 235-236).

Türkiye’de Avrupa Birliği süreciyle birlikte sivil toplum kuruluşlarının önemi daha da artmıştır. Özellikle küreselleşmenin temel ekonomik görüşü olan liberal anlayışın gelişmesi alanında faaliyet gösteren çeşitli vakıf, dernek ve birliklerin kendilerine aktarılan kaynaklarla güçlendirilmek istendikleri görülmektedir. Ancak bu eksendeki faaliyetlerin dışındaki sivil toplum kuruluşların, hem ekonomik açıdan, hem de çalışmaları açısından daha geride kaldıkları görülmektedir (Talas, 2011:398). Bu bağlamda, sivil toplumun güçlenmesi, devlet aygıtlarının kontrolü için önem taşımaktadır.

Devlet–sivil toplum ilişkisinde, devlet aygıtlarının sadece seçimler vasıtasıyla denetlenmesi, yönetsel olarak çeşitli sorunlara yol açmıştır ve keyfiliği artırmıştır. Seçimler dışında çeşitli kamusal katılım yollarının açılması, hesap verme ve kamusal hizmet etiğinin yerleşmesi ile toplumsal sorumluluk duygusunun geliştirilmesi demokrasinin kurumsallaşması açısından büyük önem taşımaktadır (Tosun, 2001: 236-237). Dolayısıyla yurttaşların devletle bağlarının geliştirilmesi, katılımcı ve demokratik bir sivil toplumun oluşturulması; hem devleti daha şeffaf hale getirmekte, hem de siyasal yönetimi daha demokratik hale getirmektedir.

Demokratik devlet, hem sivil toplumun alanını belirleyen, hem de kendi yasal çalışmalarında sivil toplumun onayına gereksinim duyan bir yapıdır. Devletsiz bir toplum düşünülemez gibi toplumsuz bir devlet de düşünülemez. Bu bağlamda devlet ve sivil toplum ilişkisinde demokratikleşmenin vardığı nokta müzakereci demokrasidir. Müzakereci demokraside her türlü görüşün müzakere kapsamına alındığı bir durumu ifade ederken, bu kapsama alınan görüşlerin temsilcileri sivil toplum kuruluşları olurken, bu müzakere sürecinin temel ilkelerini ve kapsamını belirleyen de devletin kendisidir. Burada devlet ve sivil toplum ayrımını yani sivil toplumun, devletten özerkliğini hiçbir şekilde düşmanlığa ve karşıtlığa dönüştürmemesi, devletin ve sivil toplumun toplumsal uzlaşma ile bir ilişki içinde olmaları önem arz etmektedir. Devlete karşı öfkeli, tehlikeli ve anomik yaklaşımlar hem devlete, hem de sivil toplumun kendisine zarar vermektedir (Tosun, 2001: 229,230). Dolayısıyla her sivil toplumun varlığı demokrasiyle eşdeğer olduğu anlamını taşımaz, antidemokratik nitelikler taşıyan sivil toplum yapılarının varlığından da söz edilebilir (Tosun, 2001:230).

Bu bağlamda sivil toplum, siyasal sistemin, toplumsal yaşamın ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarını kontrol altında tutan ve düzenleyen sosyalist rejimlerde gelişmemiştir; ancak sivil toplum, devletin temel faaliyetlerde etkin olduğu ve liberal bir anlayışın egemen olduğu demokratik sistemlerde gelişebilmiştir. Bu anlamda Doğu Avrupa’da sivil toplum, 1990’larda sosyalist sistemlerin yıkılmasıyla görünür olmuştur (Çaha, 1999:125).

Sivil toplum kuruluşları devletle dört tip ilişkiye girmektedirler. Birincisi, devletle birlikte olup ona eklenmek ve ranttan fazla pay almak; ikincisi, devletle ilişkili olup ondan bağımsız hareket etmek; üçüncüsü devletin karşısında yer alıp onunla çatışmak; sonuncusu devleti görmezden gelmek (Atauz, 1997 akt. Tosun, 2001). Bu dört ilişki tipine bakıldığında, en sağlıklı ilişki tipinin ikinci ilişki tipi olduğu görülmektedir. Çünkü burada sivil toplum kuruluşları, özerk yapılarını korumakta ve toplumsal çıkar için devletle etkileşime geçmektedirler.

4. SİVİL TOPLUM VE DEVLETİN DEMOKRASİ İLE İLİŞKİSİ

Sivil toplum, bireylerin bireysel veya toplumsal çıkarlarını koruyan, mevcut sorunların çözümü için gönüllü faaliyet gösteren ve devlet alanının dışında olan özerk bir yapıyı ifade etmektedir (Tosun, 2001: 231). Ancak tüm bu özellikler, bütün sivil toplum kurumlarının demokratik olduğu anlamına gelmemektedir. Sivil toplumun demokratik bir özelliğe sahip olmasında, içyapısında çoğulcu bir yapıya izin verme derecesi önem kazanmaktadır. Bir toplumda, sivil toplum örgütlerinin fazla olması ve farklılıkları bir arada barındırması, sivil toplumun demokrasiyle olan pozitif bağımlı güçlendirmektedir (Tosun, 2001:232). Karar alma süreçlerini müzakereye dayalı bir şekilde işletmeleri, demokratik sivil topluma katkı sağlayacaktır (Tosun, 2001: 233).

Demokratik bir yapıya sahip olan sivil toplum, ABD ve Batı Avrupa'da siyasal yapının demokratik olmasını sağlayan ve otoriter bir güce dönüşmesini engelleyen önemli bir alanı temsil etmektedir. Dolayısıyla Batı demokrasisinin, bireysel yaşama dayanan, piyasa ekonomisini baz alan, çatışmaları şiddete dönüştürmeyen sağlam ve güçlü bir sivil toplumun ürünü olduğu görülmektedir. Ancak Batı bu özgürlükçü ve demokratik sivil toplum yapısına, uzun bir zamanda elde ettiği çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerin neticesinde kendi iç dinamikleriyle ulaşabilmiştir (Uluç, 2013:399,400).

Türkiye'deki sivil toplum kurumları Batı toplumlarındaki yapılanmadan farklılık göstermektedir. Nüfusun büyük çoğunluğu kentlerde yaşayan fakat kentlileşemeyen bir toplumsal yapının, demokratik kültürel yapının eksikliğini yaşadığı görülmektedir. Geleneğinde her şeyi devletten bekleme anlayışı ve kültürü olan bir toplumda demokrasinin ve sivil toplumun gelişmesi de gecikmektedir (Bayhan, 2002:10). Dolayısıyla yıllarca 'devlet baba' olarak görülen ve patrimonial bir tanımlanmaya tabi tutulan Türkiye'nin devlet geleneği, genel olarak demokrasinin, özel olarak da sivil toplumun gelişmesini geciktirmiştir. Dolayısıyla devlet, uzun yıllar bireylerle yatay bir ilişki içerisine girememiştir, toplumu 'tepeden' dizayn etmeye çalışmıştır. Bu durum, hem sivil toplumun gelişmesini, hem de demokrasinin gelişmesini geciktirmiştir.

Türkiye'nin siyasal tarihinde, devletin toplum karşısındaki özerkliği hep daha yüksek olmuştur ve devlet toplumsal yapıya göre daha güçlü olmuştur. Devlet, toplumun somut çıkarlarından ziyade belirli soyut çıkarılara önem vermiştir. Yani, toplumun devlet tarafından sürekli olarak biçimlendirilmesi gerektiği anlayışı mevcut olmuştur. Devletin sivil toplumla ilişkisi sınırlı kalmıştır (Sarıbay, 2008:159). Aslında sivil toplum, devlet ile toplum arasında etkileşimi sağlayan bir aracı konumundadır. Devlet ile toplum arasında aracı bir kurum olarak sivil toplumun önemli işlevi, devletin toplum tarafından kontrolünü sağlamak ve böylece devletin iktidarı baskıcı şekilde kullanmasını engellemektir (Tosun, 1998: 119). Sivil toplum, bireysel düzlemdeki talep ve beklentilerin siyasi düzlemde yankılanmasını sağlamaktadır. Böylece kısmen de olsa demokrasinin temsili düzlemden doğrudan düzleme yaklaşmasına öncüllük etmekte ve çağdaş toplumsal yapının önemli bir unsuru olarak faaliyet göstermektedir (Oktay, Pekküçükşen, 2009:182).

Siyasal bir alan olarak devlet, toplumsal yapıyı belirli bir ideoloji ekseninde yönlendirmeye çalıştığında, o ülkede toplum tarafından devlete karşı bir etkinlik alanının oluşturulması zorlaşmaktadır. Bu tür ülkelerde, toplum biçimlendirilmezse devletin bekası için tehlikeli bir durumunun söz konusu olabileceği varsayılır. Dolayısıyla bu ülkelerde demokratik anlamda bir sivil toplumdan bahsedilmeyeceği gibi, bahsedilse bile devlet etkisinde kalan edilgen bir sivil toplumdan bahsedilebilir. İdeal anlamda bir sivil toplumun varlığı için devletin tarafsız ve demokratik bir siyasal iktidar çizgisine sahip olması gerekmektedir. Yani sivil toplumun oluşması ve gelişmesi için devletin demokratik bir yapıya sahip olması büyük önem arz etmektedir. Aynı şekilde devletin demokratik yapısının gelişmesi için de sivil toplumun varlığı ve etkililiği önemlidir (Gümüş, 2014:530). Burada demokrasi kavramı önem kazanmaktadır. Çünkü hem sivil toplumun oluşması ve gelişmesi için siyasal iktidarın demokratik olması gerekir, hem de devletin demokratik açıdan gelişmesi için sivil toplumun varlığı önem kazanmaktadır.

Türkiye, Batı toplumlarının yüzyıllar içerisinde oluşturduğu sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümleri yaşamadığı için kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan bir sivil toplum geleneğini oluşturamadı. Ekonomik döngüyü merkezden kontrol eden devlet geleneği, özerk bireyi oluşturan piyasa ekonomisine fazla önem vermedi. Aynı şekilde merkezden çevreye doğru yayılmaya çalışan modernite de geniş halk kesimlerine yayılmadı. Böylece devletin karşısında demokratik ve özerk bir sivil toplum yapısı oluşmadı (Uluç, 2013:400). Dolayısıyla, demokratik bir sivil toplumun gelişmesi için siyasal rejimin demokratik olması önemli olmakla birlikte, sivil toplum kurumlarının da kendi iç yapısında demokratik ve çoğulcu olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde kendi işleyişinde demokratik olamayan bir yapının devletin demokratik yapısına bir katkısı olmayacaktır. Devlet ile sivil toplumun demokratik ekseninde bir karşılıklı besleme anlayışı etrafında değerlendirilmesi zaruri görünmektedir.

Sivil toplumun devlet karşısında kamusal bir gücü elde edebilmesi ve bu ekseninde kendisini geliştirebilmesi için, devletin güç aygıtlarını kullanabileceği alanların belirlenmesi ve sınırlandırılması önem kazanmaktadır. Aslında devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilerin boyutu bu süreçle ilgilidir. Bu süreç zarfında siyasal sistemin aldığı kararlar, toplumsal sonuçlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Alınan bu toplumsal kararlardan toplumsal beklentileri ve eğilimleri karşılamayanların eleştirel bir yaklaşımla

dile getirilmeleri söz konusu olmaktadır. Böylece siyasal sistem karar alırken toplumsal tepkileri ve yararları göz önünde tutacaktır. Özellikle toplum ve devlet etkileşiminde, oy kullanmadan barışçıl bir protestoya kadar birçok demokratik yöntem bulunmaktadır. Bu noktada zaman zaman sivil itaatsizlik ortaya çıkabilmektedir. Sivil itaatsizlik, içerisinde şiddet barındırmayan bir niteliğe sahiptir. Bu noktada, sivil toplumun sivil itaatsizlikle ilişkisi öne çıkmaktadır (Yıldırım, 2003:235).

Sivil toplumun demokratik bir çerçevede devlet ile olan ilişkisini yasal mevzuat çerçeveletmekte, sivil toplum ise söz konusu yasaların toplumsal yapıya etkisini değerlendirmektedir. Çünkü siyasal sistemin bazı uygulamaları zaman zaman demokratik olmayan unsurlar barındırabilmekte ve sivil toplumun hak ve özgürlüklerini sınırlandırmakta veya yok edebilmektedir. Bu anlamda sivil toplum, üçüncü kişilerin hak ve özgürlüklerine zarar vermeden eleştirel davranabilmekte ve bazı eylemler yaparak sivil itaatsizlikte bulunabilmektedir (Yıldırım, 2003:237).

5. DEVLET-SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİNDEKİ SORUNLAR

Demokratik devletlerde, sivil toplum önemli görevler yerine getirmekle birlikte, devlet-sivil toplum ilişkisinde gerek devletin, gerekse de sivil toplumun demokrasiyi tam manasıyla içselleştirememesi veya siyasi kültür gibi çeşitli nedenlerden dolayı bazı sorunların yaşandığı görülmektedir. Devlet-sivil toplum ilişkisinde ortaya çıkan sorunlar; “Devletten kaynaklanan sorunlar”, “Sivil toplumdan kaynaklanan sorunlar” ve “Toplumdaki siyasal kültürden kaynaklanan sorunlar” olarak üç şekilde kategorize edilebilir (Gümüş, 2014:547).

5.1. Devletten Kaynaklanan Sorunlar

Bu kapsamdaki temel sorunlar olarak, devletin sivil topluma bakış açısı, devletin sivil toplumu baskı altına almaya çalışması, belli bir ideolojik yapıya sahip olması, devlet yapısının etkin, verimli ve şeffaf olmaması, devletin taşıdığı hak ve özgürlük anlayışı ve yasal yapıdan kaynaklanan problemler sayılabilir (Gümüş, 2014:547). Devletlerin sivil toplum kurumlarına baskı uygulaması farklı şekillerde görülebilmektedir. Bu baskı tiplerinden biri devletlerin sivil toplum kurumlarını doğrudan kapatması şeklinde olabileceği gibi, mali kaynaklarının sınırlandırılması şeklinde de olabilmektedir. Ayrıca daha demokratik devletlerde bu baskı tipi daha dolaylı bir şekle bürünerek uygulanabilmektedir (Gümüş, 2014:548). Kısaca buradaki problemlerin temelinde devletlerin, demokratik yapının ve hukukun temel özelliklerine uymaması ve sürekli devleti önceleyen, toplumu ikincil plana çeken taraflı bir tutum sergilemesi söz konusu olmaktadır.

5.2. Sivil Toplumdan Kaynaklanan Sorunlar

Devletten kaynaklanan sorunların dışında, sivil toplumun kendisinden kaynaklanan sorunlar da bulunmaktadır. Bu sorunların başında; sivil toplumun kaynak yetersizliği, sivil toplumun demokratik bir yapısının bulunmaması ve sivil toplumun birbirleriyle, siyasetle, devletle ve medyayla olan ilişki ve yaklaşımlarına yönelik sorunlar gelmektedir (Gümüş, 2014:553). Kendi iç işleyişinde demokratik ve çoğulcu olamayan, kendi içyapısında bürokratik ve hiyerarşik problemlerle uğraşan bir sivil toplum kurumunun demokratikliğinden söz edilemeyeceği gibi, ülkenin demokratik yapısına da bir katkı sağlaması zor görünmektedir. Ayrıca sivil toplum kurumlarının en önemli sorunlarından biri de mali kaynak noktasındaki yetersizlikleridir. Dolayısıyla ekonomik sorunları olan bir sivil toplum örgütünün, etkin olması ve etkili çalışması güçleşmektedir.

Demokratik sivil toplumun oluşturulma koşullarında toplumdan kaynaklanan sorunların başında, demokratik kişilik özelliklerinin bireyler tarafından içselleştirilme derecesi ve sivil toplum kurumlarının örgütsel ve yapısal özelliklerinden kaynaklanan sorunlar sayılabilir. Sivil toplum kurumlarının örgütsel ve yapısal özellikleriyle ilgili sorunların bir kısmı devlet karşısındaki konumlanışlarıyla ilgiliyken, diğer bir kısmı kendi bürokratik yapılarındaki hiyerarşik yapıyla ilgili olduğu görülmektedir (Tosun, 2001: 237).

5.3. Siyasi Kültürden Kaynaklanan Sorunlar

Bir toplumda demokratik bir siyasi kültürün varlığı büyük önem arz etmektedir. Bu durum, hem demokratik bir siyasal sistemin oluşması, hem de demokratik bir sivil toplumun varlığı için gereklidir. Devlet-sivil toplum ilişkisinin sağlıklı olabilmesi için, demokratik bir siyasi kültürün varlığı önemli olmakla birlikte, ayrıca her iki kurumu da besleyecektir (Gümüş, 2014:561). Dolayısıyla demokratik bir

siyasi kültürün olduğu toplumlardaki karşılığı, güçlü bir sivil toplumun oluşması iken; demokratik bir kültürün yeterince olgunlaşmadığı ülkelerde ise sivil toplumun gecikmişliği ve problemleri aşamaması şeklindedir. Bu durum da demokrasi ile ilgili çeşitli sorunları beraberinde getirerek devlet-sivil toplum ilişkisini etkilemektedir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sivil toplumun, siyasal alan dışında kamusal bir alanda var olması, özerk olması, gönüllülük esaslı olması, maddi çıkar amaçlamaması, çoğulcu ve heterojen bir yapı sergilemesi büyük önem arz etmektedir. Devlet-sivil toplum ilişkisinde, sivil toplumun devletin güdümünde olmaması ne kadar önemliyse, devlete karşı öfkeli ve düşman olmaması da o kadar önemlidir. Devlet ve sivil toplumun demokratik ekseninde karşılıklı etkileşimi ve ilişkisi, hem toplumsal çıkar için, hem de devletin demokratik yapısı için gereklidir. Devletin tarafsız olması, katılımcı ve ifade özgürlüğüne önem vermesi, çoğulculuğu önemsemesi ve devletin toplum tarafından denetlenmesi, demokrasiyi güçlendirdiği gibi devlet-toplum bağına da güçlendirmektedir.

Devlet-sivil toplum ilişkisinde önemli olan, birine öncelik vermek değil, her ikisini de karşılıklı bir ilişki ağı içinde ele almaktır. Burada hangisinin diğeri içine daha fazla nüfuz ettiği ise toplumsal farklılık gösterebilmektedir (Sarıbay, 2008:159). Demokratik rejimlerde, demokrasinin gelişmesi için sivil toplum ile devletin uyum içinde olması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir taraftan demokrasiyi geliştirme çabasında olan devlete sivil toplumun destekleyici rol alması gerekirken, diğer taraftan sivil toplumun varlığı ve gelişmesi için devletin demokratik yapıyı genişletmesi gerekmektedir (Aslan, 2010:368). Dolayısıyla sivil toplumun hareket alanını yasal mevzuat ile belirleyen demokratik devlet, sivil toplumu bastırmak, sindirmek, güdümlü hale getirmek için değil; özgürleştirmek, özerk hale getirmek ve toplumla ilgili kararların alımında düşüncelerini dikkate almak zorundadır. Nihayetinde, demokratik olmayan siyasal rejimlerde sivil toplumun gelişmesi söz konusu olmamaktadır.

Demokrasinin önemli özelliklerinden biri de farklılıkların örgütlenme özgürlüğüne sahip olmalarıdır. Toplumsal örgütlenmelerin bastırıldığı ve yasaklandığı toplumlarda illegal örgütlenmeler oluşmakta ve bir süre sonra da radikalleşmeye başlayabilmektedirler. Bu yüzden, sivil toplumun demokratik kanallarla kendini ifade etmesinin önünün açılması, devlet ile sivil toplum arasında demokratik bir iletişimin oluşmasını sağlamaktadır (Uluç, 2013:403). Böylece toplumsal uyum ve bütünleşme, daha sağlıklı ve güçlü olmaktadır.

Devlet-sivil toplum ilişkisinde, devletten kaynaklanan bazı sorunlar olduğu gibi, sivil toplumdan kaynaklanan veya siyasi kültürden de kaynaklanan bazı sorunların olduğu görülmektedir. Devletten kaynaklanan sorunlar; devletin, sivil toplumu egemenliği altına almaya çalışması, bastırması, ideolojik davranması ve yasal düzenlemelerin yetersizliği sayılabilir. Sivil toplumdan kaynaklanan sorunlar ise demokratik olmamaları, hiyerarşi oluşturmaları ve kaynak yetersizliği yaşamalarıdır. Bir diğer sorun olarak, özellikle demokrasinin gelişmesi için gerekli olan bir siyasal kültürün eksikliği sayılabilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin demokratik ve güçlü bir sivil toplum geleneğine sahip olduğunu söylemek güçtür. Fakat 1980'lerde modern anlamda gündeme gelen sivil toplum kavramının, 1990'larda güç kazandığı ve gelişmeye başladığı görülmektedir. 2000'lerden sonra daha da önemsenmeye başlanan sivil toplum, günümüzde siyasal iktidarın, siyasal partilerin, basın ve yayının daha fazla önem verdiği bir alan olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

ASLAN, S. (2010). Sivil Toplum ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 357-374.

BAYHAN, V. (2002). Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 1-13.

ÇAHA, Ö. (1999). *Liberal ve Sosyalist Ülkelerde Sivil Toplum*. 15.05.2017 tarihinde <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/16/10-omer-caha-liberal-ve-sosyalist-ulkelerde-sivil-toplum.pdf> adresinden alındı.

GÜMÜŞ, T. A. (2014). Demokrasilerde Sivil Toplum ve Devlet-Sivil Toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18, 3-4.

- KEYMAN, E. F. (2006). *Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha*. Ankara: Sivil toplum geliştirme merkezi.
- KEYMAN, E. F. (2008). *Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum*. 01.05.2017 tarihinde http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=473:avrupada-ve-tuerkiyede-sivil-toplum&catid=49:akademik&Itemid=113 adresinden alındı.
- OKTAY, E. ve PEKKÜÇÜKŞEN, Ş. (2009). Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları -Türkiye İçin Kısa Bir Değerlendirme-. *KMU İİBF Dergisi*, 11(16), 172-186.
- ÖZER, M. H. (2008). Günümüz itibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7,(26), 086-097.
- SARIBAY, A. Y. (2008). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*. İstanbul: Everest Yayınları.
- TALAS, M. (2011). Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi. *TÜBAR*, 29, 387-401.
- TOSUN, G. (1998). *Demokratikleşme Sürecinde Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- TOSUN, G. (2001). Türkiye’de Devlet- Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım. *Ege Akademik Bakış*, 1(1), 224-243.
- ULUÇ, V. (2013). Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 399-418.
- YILDIRIM, M. (2003). Sivil Toplum ve Devlet. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 226 – 242.